

Liebestod – “Tristani ja Isolde” armusurm

TÖLGE

Tamara UNANOVA

“Den za dnjom” 23. mai 2008. aasta

**Maailm näib
vaesena sellele,
kes pole kunagi
olnud piisavalt haige
selle “põrguliku naudingu” jaoks ...**
(Friedrich Nietzsche)

Haigevoodid, mustade silmasidemetega osatäitjad, põlevad tõrvikud, ülevalt langev mõök, raudkübaratest mägi, kaks teineteise poole paindunud alasti puukest armupiinades... Sümbolid, sümbolid, sümbolid...

”Ärge ometi nii kaua vaadake! Kuulake!” sosistas Richard Wagner oma sõbratarile Malvida von Meysenburgile, kes 1876. aastal Bayreuthis etenduse “Nibelungi sõrmus” ajal ainiti binokliga lavale vaatas.

Need Wagneri sõnad sobivad ka tema lemmikooperi “Tristan ja Isolde” kohta, mille esietendus toimus 17. mail Rahvusooperis Estonia. Kohe kujunes sellest kultuurielu sündmus, sest Wagner on meie lavadel suhteliselt harv külaline ning ainuke “Tristani” lavastus Eestis oli 1933. aastal. Wagneri muusika valitud luksuslikkuse järele januneva melomaanid võtsid esietenduse väga soojalt vastu: Arvo Volmeri hingestatult ja kindlalt juhutatud orkester ning solistid mõjusid väärikalt, tõi küll, paljusid pani hämmelduma Neeme Kuninga ebatraditsiooniline lavastajatöö ja Ervin Õunapuu äärmiselt minimalistlik lavakujundus.

Mälestusmärk ilusaimale utoopiale

Sellele armastus- ja surmapoeemi muusikale ei leidu tunnete käsitamatu sügavuse, intensiivsuse ja pingelisuse ning meloodiate ja harmooniate uskumatu uudsuse ja meelelise ilu pärast maailma ooperikirjanduses võrdseid, ainuüksi sissejuhatuses kõlav “Tristani-akord” väärleb erilist imetlust. Sest helilooja enda tunnistuse kohaselt sündis see teos “põletavast igatsusest suure armastuse ja hingede täieliku ühinemise järele, selle kustutamatu igatsuse järele, mis pole mind kunagi maha jätnud ega mulle rahu andnud.”

”Tristani” loomise eest olen ma Teie igavene tänuvõlglane,” kirjutas Wagner Mathilde Wesendonckile, oma sõbra – õilsa ja helde metseeni Otto Wesendoncki naisele. Vaatamata oma kuumale armastusele helilooja vastu, suutis Mathilde allutada oma tunded kohustustele mehe ja laste ees. “Me mõistsime, et me ei saa mõelda sellele, et siduda oma saatused (Wagner oli samuti abielus) ning ütlesime lahti unistusest, loobusime egoistlikest soovidest, kannatasime ja piinlesime. Kuid me armastasime!...”

Lahtiütlemine – see idee pärineb Schopenhaueri filosoofiast, millest Wagner oli sel ajal väga innustunud. Schopenhaueri pessimistlikud seisukohad maailmast kui kannatuste hädaorust, millest väljapääs on surm, on leidnud omapärase tõlgenduse “Tristanis”. Läbi armastuse ja tänu armastusele jõuavad Tristan ja Isolde elu eitamiseni, nähes surmas oma ainsat pääsu.

Wagner on nimetanud “Tristanit” “mälestusmärgiks ilusaimale utoopiale, milles kõik

esimesest kuni viimase kriipsuni on armastusest küllastunud.”

Mõistatuslik surm

Helilooja enda kirjutatud ooperi poeetilise libreto aluseks on keskaegne poeem rüütel Tristanist, kes juhuslikult jõi koos kaunitar Isoldega armujooki, ja neid hetkega vallanud saatuslikust kirest. Selle legendiga oli helilooja tuttav juba enne kohtumist Wesendoncki abielupaariga, kuid 1854. aastal tekkinud ooperi-idee hõivas täielikult tema kujutelma 1857. aastal, sundides edasi lükkama tööd “Nibelungi sõrmuse” kallal. Wagner andis legendile uue tõlgenduse, temal armusid Tristan ja Isolde esimesest silmapilgust, kui haavatud Tristan jõudis Iirimaa rannikule, armujook vaid soodustas varem vaoshoitud kire lahtipääsemist.

1859. aastal lõpetas helilooja töö ooperiga. Kuigi Wagner arvas, et ooper on hõlpsasti lavastatav ega nõua suuri kulutusi, lükkus esietendus mitu korda edasi ja toimus alles mõne aasta pärast - 1865. aastal Müncheni teatris. Publik võttis ooperi innuga vastu, Baieri Ludwig oli oma kuninglikus loozis “Tristanist” vaimustuses, kuid kriitikud võtsid novaatorliku loomingu vaenulikult vastu. Kolm nädalat pärast viimast, neljandat etendust saabus traagiline sõnum tenor Ludwig Schnorri ootamatu surma kohta. See süvendas ebausklikku hirmu peamiste partiide esitajatele esitatavate tapvate nõuete ees.

Tõepoolest, see ooper nõuab lauljatel ja dirigendilt tohutut füüsilist jõudu ja närvipinget. Kogu maailmas pole just eriti palju tõelisi Wagneri-lauljaid. Waltraud Meier, kuulus Isolde, laulis hiljutises etenduses Baieri ooperis ainult esimest vaatust, teises asendas teda vähem tuntud ameerika laulja Linda Watson.

Esituse kõrge tase

”Tristan ja Isolde” ei ole sõna traditsioonilises mõttes ooper, vaid muusikaline draama, milles kõik on allutatud osatäitjate hingeliste üleelamiste avamisele. Wagner on täielikult loobunud nn muusikanumbritest (aariatist, duettidest), algusest kuni lõpuni on siin järgitud “lõppematu meloodia” põhimõtet. Orkester etendab peaosa, just muusikutest ja dirigendist sõltub, kas õnnestub saali pinges hoida peaaegu nelja tunni vältel.

Meie orkestril ja Arvo Volmeril on see õnnestunud – muusika pulseeris nagu elus närv ja hetkekski ei tekkinud tühjusetunnet. Suurepäraselt kostis inglise sarve ja klarneti soolo, mida kahjuks ei saa öelda metsasarvede kohta. Oli tunda, et dirigent on pannud kogu oma kire selle temale hingelähedase muusika esitusse, tundus koguni, et Volmer on üks muusikalise draama osatäitjaid. Kahjuks juhtus vahel, et orkester pingutas üle ja lauljatel tuli astuda orkestriga ebavõrdsesse võitlusse.

Tõelise wagnerliku lauljana näitas end Irmgard Vilsmaier (Saksamaa), kelle enamik rolle on saksa heliloojate ooperites. Kuigi ta laulis Isoldet esmakordselt, kõlas tema ilus, laia diapasoniga suur hääl (dramaatiline sopran) hämmastavalt vabalt, jäädes eriti meelde tugevate tunnete väljendamisel, nagu viha, solvatud enesearmastuse, kutse surra koos armastatuga. Aga õrnusest ja armupiinast jäi tema vokaalpaletis vajaka, nagu ka oskusest laulda *piano*’s ja *pianissimo*’s.

Heikki Siukkola (Soome), dramaatiline tenor, osutus Vilsmaieri suurepäraseks partneriks. Meie lavastatud “Tristan” oli temale arvult kahekümne teine, nii et ta on sõna tõsisel mõttes oma rolliga kokku kasvanud. Eredaima mulje jättis kolmas vaatus, kus kõige enam avaneb

Tristan. Kummaline, kuid kõige väheveenvam oli teine vaatus – armastusstseen, vahest ehk lavastaja lahenduse tõttu: armunud ei ole pööratud teineteise suunas, vaid viidud lahku eri suundades, seega on nii osatäitjatel kui pealtvaatajatel raske uskuda nende kirglikku armastust.

Huvitava Tristani kuju lõi Peter Svensson (Austria), keda mul õnnestus näha etenduse läbimängimisel: lüürilisem ja heldimapanevam. Svenssoni laulmine oli küll ebaühtlane, kuid tegemist oli siiski prooviga.

Tuntud Wagneri-lauljatele pakkusid seltsi meie Helen Lokuta (Brangäne), Rauno Elp (Kurwenal) ja Priit Volmer (Marke), kes nägid välja väga väärivad ja liialdamata öeldes sai Rauno Elp Tristani truud sõbra rolliga nii vokaalselt kui artistlikult hiilgavalt hakkama.

Mis puudutab lavastaja lahendust, siis see tundus väga kaheldav, peale selle polnud misanstseneid üldse paika pandud. Ilmselt oli Romain Rollandil õigus, kui ta kirjutas artiklis “Tristanist ja Isoldest”, et “Wagneri draama – see on dramaatiline või eepiline sümfoonia, mida ei saa esitada laval ja millele tegevus ei anna midagi juurde.”